

ევროპული ღირებულებები საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში

თანამედროვე საქართველოს საგარეო პოლიტიკის პრიორიტეტთაგან უმთავრესი ქართული სახელმწიფოს ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაციის საკითხია. ეს სტრუქტურები დასავლური ღირებულებების ერთგულებაზე დაფუძნებული გაერთიანებებია და მათთან დამაკავშირებელი გზა სწორედ ამ ფასეულობების გაზიარებასა და დამკვიდრებაზე გადის. დასახული მიზნის მიღწევაში გარკვეული წვლილი საისტორიო მეცნიერებასაც შეუძლია შეიტანოს. ამ მხრივ საგულისხმო იქნება ობიექტურად აღინეროს საქართველოს პირველი რესპუბლიკის სინამდვილე, უფრო სრულად წარმოჩინდეს და გაანალიზდეს მაშინდელი ქართული გამოცდილება.

ევროპის ცივილიზებულ ერთა ოჯახში შესვლა და დამკვიდრება დიდმნიშვნელოვანი ამოცანა იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისათვის 1918-1921 წლებშიც. დღეს ამ დიდ თანამეგობრობაში გაერთიანების ერთი მნიშვნელოვანი წინაპირობაა, რომ სახელმწიფო აკმაყოფილებდეს დემოკრატიული განვითარების მოთხოვნებს. საუკუნის წინათ ამგვარი მოთხოვნები მკაფიოდ ფორმულირებული არ ყოფილა, მაგრამ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში აღიარებული და დაცული იყო მრავალი ის ღირებულება, რომელიც დასავლური დემოკრატიის საფუძვლად მიიჩნევა.

საქართველოს პირველი რესპუბლიკა საპარლამენტო წარმომადგენლობით დემოკრატიად უნდა განვიხილოთ, რადგან „ერის ხელმწიფებას“ პარლამენტი ახორციელებდა. სახელმწიფოს მეთაური იყო მთავრობის თავმჯდომარე, რომელსაც საკანონმდებლო ორგანო ერთი წლის ვადით ირჩევდა და მას რესპუბლიკის უმაღლესი წარმომადგენლის სტატუსსაც ანიჭებდა. ჩამოყალიბების დღეს, 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა კოალიციური პრინციპით შედგა, მაგრამ უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს - დამფუძნებელი კრების არჩევნების შემდეგ (1919 წლის თებერვალი), ეს პრინციპი უკუგდებულ იქნა. არჩევნები სოციალ-დემოკრატიებმა დიდი უპირატესობით მოიგეს და

130 მანდატიდან 109-ს დაეუფლნენ. გამარჯვებულმა ძალამ აღარ ჩათვალა საჭიროდ მინისტრთა პორტფელების ოპოზიციის წარმომადგენლებისათვის დათმობა და აღმასრულებელი ხელისუფლება მთლიანად თავისი პარტიის წევრებით დააკომპლექტა.

უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს არჩევნები დემოკრატიულ საფუძველზე ჩატარდა. დეპუტატები პროპორციული სისტემით, საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი და ფარული კენჭისყრით აირჩიეს. საარჩევნო ხმით ოცი წლის ასაკს მიღწეული ორივე სქესის მოსახლეობა თანაბრად სარგებლობდა. ეს იმ ფონზე, როდესაც არჩევნების საყოველთაობა და მათ შორის ქალებისათვის როგორც აქტიური, ისე პასიური საარჩევნო უფლება ბევრ დანინაურებულ სახელმწიფოში ჯერ კიდევ არ ყოფილა დამკვიდრებული. საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში 5 ქალი იყო არჩეული. საგულისხმოა ისიც, რომ საარჩევნო კამპანიის მსვლელობისას გაითვალისწინეს საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების მდგომარეობა და არჩევნების პროცედურასთან დაკავშირებული ზოგიერთი მასალა, მათ შორის, დეპუტატობის კანდიდატთა პარტიული სიები და საარჩევნო ბიულეტენები ეროვნულ უმცირესობათა - სომხურ, რუსულ, აზერბაიჯანულ ენებზეც თარგმნეს და დაარიგეს.

საქართველოს ეროვნულ საბჭოში, რომელიც ჯერ კიდევ 1917 წლის ნოემბერში პოლიტიკური პარტიების, კულტურულ, საგანმანათლებლო, კომერციულ და სხვა დაწესებულებათა წარგზავნილებისაგან დაკომპლექტდა, ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლებს 26 ადგილი ჰქონდათ დათმობილი (სომხებს - 10, თათრებს - 4, აფხაზებს - 3, რუსებს - 2, ოსებს - 2, ქართველ ისრაელებს - 2, ებრაელებს - 1, ბერძნებს - 1 და გერმანელებს - 1.¹

1919 წელს არჩეულ საქართველოს უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სიით დეპუტატები გახდნენ ებრაელი, აზერბაიჯანელი, სომეხი, რუსი, ბერძენი, გერმანელი, აისორი, აფხაზი და ოსი ეროვნების მოქალაქეებიც.²

1 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული. 1918-1921, თბ., 1990, გვ. 62.

2 ჯანელიძე ო., საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნები და საქართველოს პოლიტიკური სპექტრი, ჟურნ. „ანალები“, 2009, #4, გვ. 85-86.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოში მცხოვრებ ყველა ეთნიკურ უმცირესობას ეროვნულ საქმეთა გასაძღვლად შექმნილი ჰქონდა საკუთარი ეროვნული საბჭო. ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე მოღვაწეობდნენ ეთნიკური ნიშნით აღმოცენებული პოლიტიკური ორგანიზაციები თუ გაერთიანებებიც კი (მაგალითად, საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებში სომხური დაშნაკცუთიუნი, მუსულმანთა ჯგუფი, ელინთა დემოკრატიული ჯგუფი და სხვ. მონაწილეობდნენ, როგორც დამოუკიდებელი პოლიტიკური სუბიექტები).

რუსი, სომეხი, აზერბაიჯანელი, ოსი და სხვა არაქართველი ეროვნების მოქალაქენი მრავლად იყვნენ დასაქმებულნი ცენტრალურ სახელმწიფო აპარატსა თუ თვითმმართველობის ადგილობრივ სტრუქტურებში. ეთნიკურ უმცირესობათა არაერთ წარმომადგენელს მინდობილი ჰქონდა მაღალი საპასუხისმგებლო თანამდებობა როგორც სამოქალაქო, ისე სამხედრო უწყების ხაზით და სხვა, რაც მმართველობაში მათ ჩართულობასა და მონაწილეობაზე მეტყველებს.

საქართველოს პოლიტიკური ელიტა დემოკრატიულ პრინციპებს ერთგულებდა. ძირითადი პოლიტიკური სპექტრის (სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია (მენშევიკები), სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია, სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია) დემოკრატიულმა მისწრაფებებმა შესაძლებელი გახადა ქვეყანაში პოლიტიკური პლურალიზმის - მრავალპარტიული პოლიტიკური სისტემის ჩამოყალიბება. მმართველი ძალის გარდა სახელმწიფოს პოლიტიკურ პროცესში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ოპოზიციაც. პოლიტიკური ოპოზიცია უმთავრესად პარლამენტში (ჯერ ეროვნულ საბჭოში, 1919 წლის მარტიდან - დამფუძნებელ კრებაში) იყო წარმოდგენილი და ლოიალურ ხასიათს ატარებდა. ხელისუფლებასა და ოპოზიციას იდეური ნაირგვარობის მიუხედავად, საერთო სტრატეგიული მიზანი გააჩნდათ, თუმცა განასხვავებდათ მისი მიღწევის გზები, საშუალებები და მეთოდები. გამონაკლისი იყვნენ ბოლშევიკური ორგანიზაციები. ისინი არ ცნობდნენ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას, უპირისპირდებოდნენ არა ხელისუფლებას, არამედ სუვერენულ

ქართულ სახელმწიფოს და მის დამხობას ეშურებოდნენ. კრემლის ამ მეხუთე კოლონას ოპოზიციად არ განიხილავდნენ, მაგრამ 1920 წლის მაისში, საბჭოთა რუსეთთან გაფორმებული სამშვიდობო ხელშეკრულების ძალით, დაშვებულ იქნა ბოლშევიკების ლეგალური საქმიანობა.

ხელისუფლების შტოები ურთიერთგამიჯნული იყვნენ. საკანონმდებლო ხელისუფლება აღმასრულებელი ხელისუფლების - მთავრობის საქმიანობაზე საერთო კონტროლს ახორციელებდა. მთავრობის თავმჯდომარე პასუხისმგებელი იყო პარლამენტის წინაშე საერთო პოლიტიკისათვის. კონსტიტუციის თანახმად: „ვალდებულია დაემორჩილოს პარლამენტის დადგენილებას და აასრულოს იგი.“¹

აქვე უნდა ითქვას ისიც, რომ დროის მოკლე მონაკვეთში, მით უფრო თვითმპყრობელობის რეჟიმიდან ახლად თავდალწეულ ქართულ სახელმწიფოში, რომელსაც დემოკრატიული განვითარების არც ტრადიცია ჰქონია და არც გამოცდილება, ცხოვრება ვერ მოეწყობოდა კანონების სრული შესაბამისობით. იყო ობიექტური სიძნელეები და აღინიშნებოდა სუბიექტური ხასიათის დარღვევებიც. ოპოზიციას სოციალ-დემოკრატიულ მთავრობას ამხელდა დამფუძნებელი კრების იგნორირებაში და მოითხოვდა მისგან, დაეცვა საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების „უფლებრივი წონასწორობით განპირობებული სახელმწიფოებრივი სიმტკიცე“. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერი სპირიდონ კედია მიუთითებდა: „მთავრობას არა აქვს დამფუძნებელი კრების რიდი, იგი ბატონობს ანგარიშმიუცემლად“, და რომ: „მმართველი პარტია ისე უყურებს საკითხს, თითქოს მას უფლება არ ჰქონდეს თავის წიაღიდან გამოსულ მთავრობას ანგარიში მკაცრად მოსთხოვოს, საფუძვლიანად გააკრიტიკოს და პასუხი აგებოს.“²

საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში კარგად აცნობიერებდნენ მიუკერძოებელი სასამართლოს (თანამედროვე ტერმო-

1 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია, ბათუმი, 1921, მუხლი 73.

2 საქართველოს დამფუძნებელი კრება, 1919 წლის 17 ოქტომბრის სხდომის სტენოგრაფიული ანგარიში, გვ. 4-5.

ნოლოგიით - „სამართლიანი სასამართლოს“) როლს სახელმწიფოსა და საზოგადოების ცხოვრებაში. ნიკო ნიკოლაძის სიტყვით: იქ, სადაც სასამართლო და მისი განაჩენი ხალხის ნდობით სარგებლობს, მართლმსაჯულება მშვიდი ცხოვრების საფუძველად იქცევა.¹ ცნობილი იურისტი და პოლიტიკური მოღვაწე გიორგი გვაზავა შენიშნავდა: „თუ ქვეყანაში სამართალი არ არის, - მაშინ სახელმწიფოც არ არის.“²

საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში იმთავითვე მიექცა ყურადღება მართლმსაჯულებისა და სასამართლო სისტემის დამოუკიდებლობის პრობლემას. დაწესდა მოსამართლეთა და ნაფიც მსაჯულთა არჩევითობა. უმაღლეს სასამართლო ინსტანციას - სენატს დამფუძნებელი კრება ირჩევდა და ამტკიცებდა. სენატის ფუნქციებში შედიოდა: „თვალყური ადევნოს კანონის დაცვასა და განაგოს სასამართლოს ნაწილი, როგორც საკასაციო სასამართლომ.“³ კონსტიტუციით არც საკანონმდებლო, არც აღმასრულებელ და არც ადმინისტრაციულ სტრუქტურებს უფლება არ ჰქონდათ გაეუქმებინათ, შეეცვალათ ან შეეჩერებინათ სასამართლოს განაჩენი.

ცენტრალური ხელისუფლების პარალელურად, ფუნქციონირებდა ადგილობრივი თვითმმართველობა, რომელიც მმართველობის უფლებითაც იყო აღჭურვილი. დემოკრატიული არჩევნების გზით შეიქმნა საერობო თვითმმართველობის ორგანოები - მრავალპარტიული საერობო კრებები და მათი გამგეობები. ჩამოყალიბდა ქალაქთა სათათბიროები, რომელთა საქმიანობას გამგეობები და ქალაქების თავები უძღვებოდნენ. ერობებისა და სათათბიროების გადაწყვეტილებათა გაუქმება მხოლოდ სასამართლოს შეეძლო.

ცივილიზებული საზოგადოების საფუძველთა საფუძველად სიტყვის თავისუფლება მიიჩნევა, რომელიც დემოკრატიული პოლიტიკური რეჟიმის შეფასებით კრიტერიუმად განიხილება. თავისუფალი პრესა იმავდროულად ინფორმაციითა და ალტერნატიული

1 ნიკოლაძე ნ., თხზულებანი, ტ. VIII, ქუთაისი, 2003, გვ. 444-445.

2 ჯანელიძე ო., ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბ., 2002, გვ. 354.

3 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია, ბათუმი, 1921, მუხლი 76.

შეხედულებებით საზოგადოების უზრუნველყოფის ერთ-ერთი ინსტრუმენტიცაა.¹

რა ვითარება იყო ამ მხრივ საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში?

1918-1921 წლების საქართველოში ბეჭდვითი სიტყვა მრავალფეროვნებით გამოირჩეოდა. გამოდიოდა: პარტიული, სასულიერო, სამხედრო, სახელოვნებო, ლიტერატურული, სამედიცინო, სპორტული, იუმორისტული, პედაგოგიური, უწყებრივი ჟურნალ-გაზეთები და სხვა. პერიოდული პრესა ქართულის გარდა რუსულ, სომხურ, ინგლისურ, გერმანულ და ფრანგულ ენებზეც იბეჭდებოდა. საკუთარი პერიოდული გამოცემები გააჩნდათ ქალაქებს ბათუმს („ბათუმის ცხოვრება“), ქუთაისს („ჩვენი ქვეყანა“), რეგიონებს („რაჭის ხმა“, „რაჭა-ლეჩხუმის ხმა“, „სვანეთის ხმა“, „განახლებული მესხეთი“), დარგობრივ პროფკავშირებს („თავისუფალი გზა“, „რკინიგზელი“), ცალკეულ კოოპერატიულ კავშირებს („კავშირი“). არსებობდა ასევე თვითმმართველობის ორგანოთა გამოცემები - ე.წ. საერობო პრესა („Кавказский город“, „ერობა და ქალაქი“, „ჩვენი ქალაქი“, „ერობა“) და სხვ.

ხელისუფლების ოფიციალური ორგანო იყო გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, მმართველი სოციალ-დემოკრატიული პარტია გამოსცემდა გაზეთებს „ერთობა“ და „Борьба“. საზოგადოების ნაწილში მოწონებით სარგებლობდა ოპოზიციური პრესა. განსაკუთრებით მრავალრიცხოვანი მკითხველი ჰყავდათ სოციალისტ-ფედერალისტთა გაზეთს „სახალხო საქმე“ და ეროვნულ-დემოკრატიულ გაზეთს „საქართველო“. ისინი დაუბრკოლებლად ავრცელებდნენ როგორც ინფორმაციას, ისე განსხვავებულ იდეურ აზრს. ყოფილა შემთხვევა, სახელმწიფოებრივი ინტერესებიდან გამომდინარე, შინაგან საქმეთა სამინისტროს გარკვეული ვადით აუკრძალავს ესა თუ ის პერიოდული გამოცემა (მაგალითად, სომხური გაზეთები „აშხატავორი“ და „ნორ ორიზონი“, ასევე რუსული „კავკაზსკოე სლოვო“, რომლებიც 1918 წლის დეკემბერში, სომხეთ-საქართველოს ომის დღეებში, თბილისში მცხოვრებ სომხებს ქართველების

1 თანამედროვე დემოკრატია: ძირითადი ცნებები და თეორიები, თბ., 2000, #6. <http://www.nplg.gov.ge/civil/statiebi/samoqalaqo%20sazogadoebis%20funqciebi.htm>

წინააღმდეგ მოქმედებისაკენ მოუწოდებდნენ, დროებით დახურეს. მცირე ხნით შეჩერებულ იქნა აგრეთვე გაზეთების „ბათუმის ფურცელი“, „საქართველო“ და „სალი კლდის“ გამოცემა და სხვ.), მაგრამ მთლიანობაში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის სამი წლის განმავლობაში მედიის თავისუფლება შენარჩუნებული იყო.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა სეკულარულ სახელმწიფოდ ყალიბდებოდა. დეკლარაციულად, ეკლესია გამოყოფილი იყო სახელმწიფოსაგან, ხოლო სკოლა ეკლესიისაგან. ხელისუფლება არ ერეოდა კულტის საკითხებში და იცავდა რელიგიათა თანასწორობის პრინციპს. კონსტიტუცია განსაზღვრავდა, რომ: „არც ერთ სარწმუნოებას არ აქვს უპირატესობა; ხარჯის გაღება სახელმწიფოს ხაზინიდან და ადგილობრივ თვითმართველობათა თანხიდან სარწმუნოებრივ საქმეთა საქმეებისათვის აკრძალულია.¹ შეუზღუდავი იყო რელიგიური კონფესიების, კულტურულ და საგანმანათლებლო დაწესებულებათა საქმიანობა. საქართველოში 80 სომხური, 60 რუსული, 31 თათრული სკოლა ფუნქციონირებდა, რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ფინანსდებოდა და სხვ.

ისეთი ევროპული ღირებულებანი, როგორცაა თავისუფლების იდეალი, ტოლერანტობა, ინდივიდუალიზმი, საქართველოს მოსახლეობას ისტორიულად ჰქონდა გათავისებული. დემოკრატიულ სახელმწიფოში მათ მეტი გასაქანი მიეცა. ზოგიერთი დასავლური ღირებულება ქართულ სინამდვილეში ახლად შემოდიოდა, ობიექტურ წინააღმდეგობებსაც აწყდებოდა, მაგრამ გზას მაინც მიიკვლევდა. ქვეყანაში იქმნებოდა პირობები სამოქალაქო სექტორის ფორმირებისათვის, წარმოიშვა მრავალი, სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებელი დაწესებულება, გაერთიანება, კავშირი, ამხანაგობა თუ ორგანიზაცია, რომლებიც წარმატებით საქმიანობდნენ. ნაბიჯ-ნაბიჯ, მტკივნეულად, მაგრამ მაინც მკვიდრდებოდა კანონის უზენაესობა და სხვ.

საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას არსებობა მძიმე პე-

1 ჯანელიძე ო., ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბ., 2002, გვ. 394-395.

რიოდში მოუწია. პირველმა მსოფლიო ომმა და რუსეთის იმპერია-სთან კავშირების განწყვეტამ მოშალა მეურნეობის მრავალი დარგი. ახლად შექმნილი სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის პირობებში ცხოვრობდა. ღარიბი ეკონომიკა ვერ იძლეოდა ლიბერალური ბაზრის წარმატებით ჩამოყალიბების საფუძველს. ქვეყნის მესვეურები სოციალიზმის „თანდათანობით მოახლოების“ ამოცანებს ისახავდნენ, მაგრამ რადგან რჩებოდნენ „ბურჟუაზიული საზოგადოების ფარგლებში,“¹ არ უარყოფდნენ საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნებს. დაშვებული იყო თავისუფალი მენარმეობა, წარმოების საშუალებებზე საკუთრების მრავალფეროვნება და სხვა, თუმცა ზოგიერთი ნედლეულის (მარგანეცი, თამბაქო, აბრეშუმი, მატყლი...) ექსპორტზე დაწესებული ჰქონდათ სახელმწიფო მონოპოლია.²

საშინაო და საგარეო სიძნელეების მიუხედავად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა შედგა როგორც სახელმწიფო. ეს სახელმწიფო იყო „ახალგაზრდა დემოკრატია, ...რომელმაც თავის პოლიტიკურ წყობაში გვიჩვენა დემოკრატიის წრფელი ერთგულება და სალი აზროვნების შესაძლებლობა.“³ მაცაბერიძე მ., დემოკრატიის ქართული მოდელის ძიება საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მაგალითზე, ჟურნ. „ბიზნესი და მენეჯმენტი“, 2008, #1 (17), <http://aaf.ge/index.php?menu=2&jurn=17&rubr=0&mas=632>

1 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია, ბათუმი, 1921, მუხლი 143; 144.

2 ათანელიძევილი თ., ეკონომიკური რეფორმები საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921 წწ.), ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია. თბ., 2006 (ხელნაწერი), გვ. 33; 38; 41.

3 მაცაბერიძე მ., დემოკრატიის ქართული მოდელის ძიება საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მაგალითზე, ჟურნ. „ბიზნესი და მენეჯმენტი“, 2008, #1 (17), <http://aaf.ge/index.php?menu=2&jurn=17&rubr=0&mas=632>